

idealistických neokantovských pojmov revizionisti „etického socializmu“ vyvracali marxistické zdôvodnenie socializmu, obviňovali ho zo straty „humánneho“ a „morálneho“ obliha“. (s. 84)

V tejto súvislosti, domnievame sa, je však potrebné mať na pamäti to, že práve so vznikom marxizmu vznikol nový typ humanizmu — komunistický humanizmus. Humanizmus, ktorý je stelesnený a zmaterializovaný v uvedomelej revolučno-praktickej činnosti robotníckej triedy a pracujúcich más smerujúcich k oslobodeniu — to znamená k odstráneniu sociálneho a duchovného útlaku a k dosiahnutiu svojho všestranného rozvoja. Marxizmus všeobecne a najmä marxisticko-leninská filozofia neredukuje humanizmus len na nejaký abstraktný ideál, ale je pre ňu humanizmom revolučnej praxe dejinného subjektu, pretvárajúceho skutočnosť aktívne, na základe vedeckého poznania objektívnych zákonitostí vývoja, je

humanizmom triedneho boja más, socialistickej revolúcie, teda budovania komunizmu. K. Marx o ňom hovorí, že je to „pozitívne zrušenie *súkromného vlastníctva* ako ľudského sebaodcudzenia, a preto ako skutočné prisojenie si ľudskej podstaty človekom a pre človeka; preto ako úplný, uvedomelý a v rámci celej bohatosti doterajšieho vývinu uskutočnený návrat človeka k sebe ako spoločenského, t. j. ľudského človeka“. [3, s. 94]

Záverom našich úvah je potrebné konštatovať, že autorka práce pri pertrakovaní svojich myšlienok stojí pevne na pozíciách marxizmu-leninizmu. Volí si v práci logicky prísny sled myšlienok, systematický postup, čím dotvára v konečnom dôsledku ucelenosť práce, umožňujúcej kritické štúdium otázok humanizmu v súčasnom ideologickom boji v oblasti morálky.

Anna Klimeková

LITERATÚRA

1. LENIN, V. I.: Spisy 31. Bratislava 1954.
2. FEHRENBACH, H.: Existenzphilosophie und Etik. Frankfurt am M. 1970.
3. MARX, K. — ENGELS, F.: Malé ekonomické spisy. Bratislava 1965.

POZORUHODNÁ MONOGRAFIA O HEGLOVI

L. MAJOR — M. SOBOTKA, G. W. F. Hegel. Život a dílo. Mladá fronta, Praha 1979, 224 s.

„Najľahšie zo všetkého je niečo obsažného a dôkladného posúdiť; ťažšie je to, v čom sa spájajú obe predchádzajúce činnosti: podať o tom tvorivý výklad.“

Na základe tejto „pomocnej stupnice“, o ktorej sa Hegel zmieňuje vo *Fenomenológii ducha*, môžeme monografiu dobre známej dvojice pražských autorov a znalcov nemeckej klasickej filozofie hodnotiť ako prácu, ktorá dosahuje úroveň tvorivého výkladu. Pokúsime sa v tejto recenzii uviesť dôvody, ktoré nás viedli k vysloveniu takéhoto záveru hneď v úvode.

Autori publikáciu rozdelili na dve časti. Prvú časť venovali Heglovmu životu a dielu, do druhej časti zaradili niekoľko reprezentatívnych ukážok z jeho rozsiahleho diela. Otázky rozsahu a proporcionálneho charakteru sú snáď večnou dilemou pre každého autora. Dá sa však povedať, že v tomto smere L. Major a M. Sobotka ukázali vzácny zmysel pre obsa-

hová i rozsahovú vyváženosť jednotlivých kapitol.

Vzhľadom na množstvo biografii či štúdií o Heglovi a o jeho filozofii, ktoré vyšli u nás alebo v zahraničí len za posledné desaťročie (od autorov A. Gulygu, W. R. Beyera, J. D'Hondta, V. S. Nersesjanca, J. Netopilíka a ďalších), je možnosť ich vzájomného porovnania. Štruktúrou sa recenzovaná práca najviac približuje štúdiu J. Netopolíka, tematika je rozvrhnutá analogickým spôsobom. Na druhej strane nesmierne myšlienkové bohatstvo Heglovej filozofie, jej dobový kontext a vplyv predstavujú faktory podmienujúce určité diferencie prevažne kvantitatívneho charakteru. Obe štúdie sa vhodne dopĺňajú, čo možno i názorne demonštrovať. Sobotka s Majorom zachytávajú obdobie Heglovej spolupráce so Schellingom v samostatnej kapitolke. Na pozadí „filozofickej revolúcie“ v Nemecku tohto obdobia, ktorej základným kameňom sa stala aj Kantova tzv. „kritická“ filozofia,

pozorne skúmajú vzťah týchto dvoch filozofov: od Heglovho „akceptovania“ až po kritickú revíziu Schellingovej identity filozofie. Netopilík pre zmenu v závere práce sleduje osudy Heglovej filozofie po Heglovej smrti a načrtáva dimenzie a intenzitu jej vplyvu v Európe. Napokon mohli by sme uviesť celý rad podobných príkladov.

V ďalších kapitolách sa autori zaoberajú funkčnosťou *Fenomenológie ducha* a *Vedy o logike*, ktoré sú metodologickým základom celého Heglovho diela a patria k tomu najlepšiemu, čo vytvoril. Tieto diela priam sršia dialektickými analýzami, sú skúšobným kameňom špekulatívnej metódy, pričom v nadväznosti na Schellinga predstavujú zároveň „pokos o prekonanie Kantovho gnozeologického agnosticizmu, popierajúceho poznateľnosť transcendentálnych vecí o sebe, a Fichtovho radikálneho subjektívneho idealizmu, dedukujúceho všetku, t. j. aj zmyslovú realitu z aktivity „transcendentálneho ja“. (s. 47)

Analýza pokračuje *Filozofiou prírody*. Tá, ako to už bolo zdôraznené viacerými autormi, je naozaj najslabším článkom Heglovho objektívno-idealistického filozofického systému. Akoby ležala odsúdená na zánik na imaginárnej debničke dynamitu, čakajúceho na svoj objav prírodovedou 19. stor. Zápalná šnúra, ktorá k nej viedla, sa pomaly rozhorievala, ohlasujúc blízkosť detonácie. Hlinený Golem bol napokon rozmetaný; kdesi v oblaku súdržného prachu sa však symbolicky stále vznáša to najcennejšie — myšlienka vnútornej súvislosti všetkých prírodných javov a procesov.

Najviac priestoru sa v publikácii dostalo *Filozofii ducha*. V nej sa podľa autorov okrem špekulácie o procese sebarealizácie idey ako absolútneho ducha nachádza aj dialektický výklad človeka: od jeho vymaňovania sa zo závislosti od zmyslovo predmetnej podoby prírody na základe poznania, cez personifikáciu a sebarealizáciu vo vlastníctve a štáte až po povznesenie sa nad konečnú existenciu. (s. 71—72) Nasleduje výklad filozofie subjektívneho, objektívneho a absolútneho ducha.

Ako právnik sa pristávam pri Heglovej právnej filozofii, ktorá tvorí organickú súčasť učenia o objektívnom duchu. Základy filozofie práva sú dielom, ktoré v najúplnejšej, najrozvinutejšej a definitívne systematizovanej podobe obsahuje Heglove názory na štát a právo. V ňom je okrem iného načrtnutá analýza protireče-

ní občianskej (buržoáznej) spoločnosti, je to dielo, na ktorom získaval vedecké ostrôhy aj Marx pri písaní doteraz neprekonanej kritiky Heglovej filozofie práva. V tejto súvislosti sa obmedzím iba na dve poznámky. Predovšetkým mám na mysli problém miesta a vzťahu Heglovho politicko-právneho učenia k ostatným dobovým právnym školám (historicko-právna škola, prirodzenoprávna teória a právny pozitivismus), ktorý je právnou vedou u nás takmer nepovšimnutý. Druhou aktuálnou otázkou ostáva vydanie prekladu tohto diela v češtine alebo v slovenčine (hľadám sa pripravený Špalekov preklad čoskoro dostane do tlače). Takýto preklad môže rovnako poslúžiť filozofom i právnikom. Žiada sa dodať, že autori medzi ukázkami z Heglových prác nezabudli na významný predslov k *Základom filozofie práva*.

Veľa vedeckej pozornosti koncentroval Hegel na náboženstvo. Táto časť jeho filozofie (napokon — ktorá nie?) je ďalším epicentrom polemík. Rozhodne nemožno ani zo súčasného marxistického pohľadu odškriepiť Heglove zásluhy v tejto oblasti. „Náboženstvo je oblasť, v ktorej si nejaký národ definuje to, čo považuje za pravdivé“, znie jedna z jeho charakteristík náboženstva vo *Filozofii dejín*.

V učení o absolútnom duchu Hegel popri umení a náboženstve prezentuje filozofiu, respektíve filozofiu filozofie. Zavrhuje tak jej grandiózne pozdvihnutie a korunovanie na absolútne vedenie. Dejiny filozofie končí autorov výklad o Heglovom systéme, ale aj sám tento systém. Ba nielen on: aj ďalšia etapa vo vývoji filozofie. Ďalej — ako je to načrtnuté v závere práce — už začína proces praskania idealistickej škrupiny tejto filozofie, ktorý v tvorivom materialistickom pretavení znamenal jej rozbitie a vylúpnutie a zošľachtenie racionálneho jadra, ktoré obsahovala.

Heglova filozofia je predmetom neustálej pozornosti predstaviteľov buržoáznej filozofie. Tí sa snažia napríklad o skreslenú konfrontáciu mladého Marxa s Heglom, o prekrúcanie Heglovho odkazu, pričom sa často zmietajú medzi dvoma extrémnymi polohami interpretácie. Ide im o vykreslenie Heglovho politického profilu ako príliš reakčného alebo prehnane revolučného. Napokon, je to téma, ktorou sa L. Major zaoberal vo svojom referáte už na hegelianskom kongrese v Prahe roku 1966. Argumenty v tejto publikácii hovoria dostatočne jasnou rečou a sú odpovedou aj na spomínané pokusy buržo-

ážnych filozofov a rôzne reinterpretácie. Celkom jednoznačne sa v nej hovorí o vzťahu Marxa a Engelsa k Heglovi. Oni upozornili na vnútornú protirečivosť jeho filozofie, na skostnatosť ním vytvoreného filozofického systému, no aj na kritický a revolučný charakter jeho dialektickej metódy.

Do druhej časti práce sa dostali ešte výňatky z *Estetiky* a *Filozofie dejín*. Autori pri výbere brali do úvahy najmä význam a zrozumiteľnosť textov.

Úmyslom autorskej dvojice Major — Sobotka bolo priblížiť Heglovu filozofiu aj filozoficky nevzdelanému čitateľovi. Môžeme konštatovať, že autori si i v problematických a náročných miestach interpretácie zachovávajú cit pre vecný a zrozumiteľný výklad. Doslova vedú pozorného čitateľa za ruku cez ríšu abstraktných pojmov s cieľom vysvetliť mu ich, alebo umožniť mu ich priblíženie. Prítom konkrétne ukazujú na to, kde a ako sa v Heglovej filozofii snúbi progres s mystifiká-

ciou. Východiskom im je materialistické čítanie Hegla, späté s rekonštrukciou jeho systému a s vystreľovaním kritických šípov do jeho „Achillových piat“. Dielo sa opiera o výsledky bádania významných znalcov Heglovej filozofie, ale aj o výsledky vlastnej dlhodobej vedeckej práce, ktoré autorov radia medzi spomínaných odborníkov. Rozsiahly poznámkový aparát nie je samoúčelný, ale slúži základnej myšlienke: názornou ilustráciou spojenou s komentárom dosiahnuť lepšie pochopenie predností i omylov Heglovej filozofie.

Veríme, že tí, ktorí nekráčajú po „kráľovskej ceste k vede“, t. j. [podľa Hegla, ktorý parafrázuje Euklida] „nečítajú iba recenzie filozofických spisov, či dokonca niekedy ich predslovy a prvé paragrafy“, ale sú vedení skutočne poctivým záujmom filozofa — odborníka či laika, siahnu po tejto vydatenej publikácii a po jej prečítaní dospejú k podobným názorom.

Alexander Brösl